

ՅԵՐԵՄԵԱՆ

ՆԱՐ ՀՐԱՏԱՐԱՆԻԹԻՆԵՐ

1. F. C. CONYBEARE. — The Dialogus of Athanasius and Zaccchaus, and of Timothy and Aquila: "Anecdota Oxoniensis", Classical Series, Part VIII. Oxford 1898. Մեծ 8 էջ LVII+104, pl. 2.
2. ՄԱՐԺՈՍԵՄԱՆ Ե. — Հորոտ-Վորոտ. Պատկերներ իրական կեանքից: Ս. Գիրք: Թիֆլիս, Տպ. Մ. Դ. Դոստիանյան, 1898. 8^{րդ} 166. Գինն է 30 Կ.
3. LORD WARKWORTH. — Notes from a Diary in Asiatic Turkey, London 1898. 4^{րդ} pp. XVI+267. III. 31, Map 1.
4. ՏԻԻՋՆԵՄԵՆ Ն. — Գործնական Համարակալություն: Գ. Տպագր. Գ. Պոլիս, Տպ. Ն. Գ. Պերպլեյան 1898 Փոքր 4^{րդ} 630:
5. D. S. MARGOLIOUTH. — The Syro-Armenian Dialect. London 1898. "JRAS", Octb. 839—861.
6. ARSCHAK TCHOBANIAN. — La Littérature arménienne: "Revue encyclopédique Larousse". VIIIème année, 1898 Nr. 260—61, pp. 758—60, 771—75.
7. P. VETTER. — Nerses Schnorhali's Kirchenlieder: "Theol. Quartalschrift". Ravensburg (Tübingen) LXXXI (1899), Heft I, p. 89—111.
8. JOSEPH SANDALGIAN. — L'Idiome des Inscriptions cuneiformes Urratiques. Rome 1898. 8^{րդ}, pp. 23.
9. ՏՐԻԱՏ ՎՐ. ՊԱՆԵՄ. — Յուդայ հայերն ծնողաց Ս. Սիմոն և Ս. Լուսաուրիչ եկեղեցիաց ի Մարկիսա (վիճակ զմեծնայի) ձմեռնիս Տպ. Մամուկեան 1898. Կոթր Է Ը+40 Գինն է 5 ռբ.
10. ՍԱՀԱԿ ԾԳԻՍՎԱԳՈՍ. — Բաղնաթուրին տպագիր Սեղանայի եւ Նորասանի ծնողացին: Նորասան. 1898. 8^{րդ} 95:
11. ԼԵՆԻՆ ԳԵՈՐԳԵՄԵՆ. — Հարեւանքի Հայեացք Հայոց ինքն զրահանութեան վրայ. Տնտր Ս. Տիֆլիս, Տպ. Շարաճ. 1898. 8^{րդ} 30. Գինն է 5 Կ.
12. ԱՅՐԵՄԵՆ — Շինոց. Պատկեր Մազի գիւղացիների կեանքից: Նոր Նախիջևան: Տպ. Շոք. Ե. եւ Ս. Սաղանյան: 1898. 8^{րդ} 85+1. Գինն է 30 Կ.
13. ՊՅՅԵՄԵՄԵՆ ԱՐ. Ե. — Ընթերցարան. Ընթերցում եւ ուսում (պատկերագրող): Ցարական ընթացք: Ս. Տարի. Կ. Պոլիս: Տպ. Ե. Մատթեանյան. 1899. 8^{րդ} 160. Գինն է 4 ռբ.:
14. ՊԵՐՊԵՐՄԱՆ Ն. Կ. — Ժողովրդական Տարեցոյց 1899 Թուականին Հրատարակ: Վեցերորդ Տարի. Կ. Պոլիս. Ն. Կ. Պերպլեյան. 8^{րդ} 368+4:
15. ԴԸ-ՎԱՐՈՆԻ Գ. — Օղբ եւ կանգն: Թարգմանեց ուսանելից Եժ-Եմաղեանց Ն. Թիֆլիս Տպ. Մ. Մարտիրոսյանց 1898. 8^{րդ} 68. Գինն է 10 Կ. (Թ. Հյոյ. Հրտիչ. Ընկ. Թի 127):
16. ԺԱՏՈՒՐԵՄԱՆ — Նորասանյանց տարի 1862—97: Գրատարակություն Ս. Բարսեղյանի: Մոսկու: 1898. 8^{րդ} 36:

1. F. C. Conybeare. The Dialogus of Athanasius and Zaccchaus, and of Timothy and Aquila. Հայագեա Կոնիսթրի բազմաթիւ երկասիրութեանց մէջ նշանաւոր տեղ մը կը զբաւէ Գաւթի Անյաղթի ուսումնասիրութիւնն, զոր Ժամանակին ծանօթացուցիչը Հայ ընթերցողաց (տես "Ազգային Մատենադարան", Ժ, Վեհեան 1893), նշանաւոր հրատարակուած "Օգոստինեան Անտիպ Գրութիւններ" անուամբ թողարկուած մէջ, ուր լայն կը տեսնեն Օգոստինի Պոլեմիկ եւ ուրիշ

մատենագրանց մեագրիներէն անտիպ յիշատակարաններ: Աւաղիկայ երկն ալ նոյն հաւաքման մասն է, ուստի միեւնոյն ծրագրով աշխատասիրուած. այս անգամ երկու յունարէն բնագիրներ լայն հանելով, այսինքն՝ ա) Տրմաւորութիւն Անտիպի եւ Զատիւնի, Բ) Տրմաւորութիւն Տիմոթէոսի եւ Անտիպի, երկու գրութեանց եւս առաջին անգամ լայն կը տեսնեն: Նաեւ առաջինը որ Ս. Աթանասի անունը կը կրէ ստուծեմք, չէ գտնուիր նոյն Հայրապետին գործոց հրատարակութեանց մէջ: Առաջինն առնուած է Վիեննայի Կայսերական Մատենադարանի մէջ մեագրութեան (Cod. Theol. Nr. 248 ըստ Lambeciusի ցուցակին), որուն Թղ. 38—48 այս նպատակաւ լուստնարուելով Հայագիրին առջա առջինն է երկրորդը առնուած է Վատիկանի մէջ մեագրութեան (Codices Graeci Pii II, Nr. 47, Թղ. 2—66): Պէտք չկայ աւելցնելու որ ամենամեծ խնամով հրատարակութիւն մըն է:

Նաեւ կը գտնենք բնագրական Ներածութիւն մը (Prolegomena, p. I—LVII), ինչ գլխաւոր բանումն, ուր յիշեալ երկու Տրմաւորութիւնքն ալ մանաբանն ուսումնասիրուած են ու լոյսնուած: Ներածութիւնը կը բովանդակէ ըստ այսմ ի միջի այլոց ռա գլխաւոր նիւթերը. Աղբեր յիշեալ բնագրութեան, Նոր Կտակարանի լուսնաւոր Աթանասի Տրմաւորութեան մէջ, Անտիպի եւ Ագրիանոս պատմութիւնը Տիմոթէոսի տրմաւորութեան մէջ, երկու Տրմաւորութեանց փոփոխ աղբերը, Աթանասի Տրմաւորութեան հետքերը բովանդակ ըրիտանեական մատենագրութեան մէջ, նոյնին մէջ անհրաժեշտ ժամանակագրեր (Արխանդի Եղեղի), Յաւորդը Առաքելը, Մարտիրոս Տարեւոյի եւ Տրմաւորութիւն Պապիկեայի եւ Եւստոքի, Տիմոթէոսի տրմաւորութեանց աղբերը Տերտուլիանոս հետ, այս տրմաւորութեան օճը, եւ վերջապէս յիշեալ երկու Տրմաւորութեանց հիմնկազմը կորուսեալ Տիւղապարանը: — Ներածութիւնէն ետքը կու գան յունարէն բնագիրները, նաեւ Աթանասի եւ Զարգիւտի տրմաւորութիւնը (էջ 1—64), եւ երկրորդը իրեն Եւստիանոս եւ աւելի մանրագիր Տիմոթէոսի եւ Անտիպի (էջ 65—104): Երկուքին ալ սկիզբը գրուած է շքեղ լուսատիպ նման հանդիսաւ՝ իւրաքանչիւր մեագրութեան մէջ էջի իրեն օրինակ:

Որչափ ալ գլխաւորաբար յոյն բնագրաց կը վերաբերի Հայագիրին աշխատասիրութիւնը, անտես չէ եղած նաեւ Հայկականը: Դրանով է որ Ս. Աթանասի անունամբ ուսումնասիրութեանց (Հմտ. առ. այսմ "Մատենադարան Հայկական թարգմանութեանց", Վեհեան 1899, էջ 278—288.) եթէ պէտք էնք վստահել տեղեկութեան մը թարգմանութեանց մեծ մասը ըստ այսին է: "Գրագիր մը, իրաւոր յիշեալ տեղը, կը թուէ 17 մասերը (սրբոց 11 գ. մասն է "Աթանասի" Տրմաւորութիւնը) եւ վերջին կը յաւելու "Աւարտեօթնեւտան մարկի Ս. Աթանասի" թարգմանեալ յաւելն իւրեւնաւոր մարդ ի յունէ ի Հայ բարբառի Եւստիպ յիշեալ 5 տարեւ մաս ալ

կ'ըսուի՝ «Աւարտ հնգեքին ծառիցն որդին Աթա-
նասի, զոր թարգմանեալ է ի յետին ժամանակս
Ստեփաննոս Առնեայ եպիսկոպոսի, եւն: Անցորակի
կիշինը որ մեր «Յուդակի» տպագրութենէն ետքը
մեր Մատենադարանն տպարար Ս. Աթանասի ծա-
ռից նորագիր օրինակ մը՝ ճիշդ այնչափ ճառով եւ
այն կարգաւ, ինչպէս եւ թուէ յիշեալ ծանօթու-
թիւնը, բայց այն յիշատակարանը կը պակսի.
(մեր մատենադարանի միւս գրութեանց մասին
համա. «Յուդակ», էջ 1058—1054.) «Առաջին
թարգմանիչը, ալ ընդհանուր մտք տանելու է.
դռնէ Աթանասի ծառից լեզուն մերոպեան շրջանի
լեզունէ շատ տարբեր է — Զիտար եւ իցէ հայ-
երէն թարգմանութեամբ ալ կայ «Ս. Աթանոսի
եպիսկոպոսապետին Աղէքսանդրու եւ Զօթիկ տուն
հրէի հալցումն եւ դատարանիկ եւ տուրեւառք
վիճմանց, կամ Ստյոյն Աթանասի յիշեալ Յրա-
մախտութիւնը, որ մեր ձեռագրին մէջ ուրիշ
խորագիր ունի՝ «Կարին Ս. Աթանասի եւ Զաք-
կեոսի տուն հրէի ինչորդ յաղագս աստուածութեան
որդւոյ», Հայագեան աչքի առջեւ ունէր հայերէն
վեցեակոյ օրինակն՝ որուն սկզբը ձեռագրին մէջ
պահելով, լրացուած է թիւ ԺԺ. ծառերեւէն. եւ
ամեն տեղ գործածած է հայերէնը, զիսկաւորաբար
տարաժողովեան հրատարակութեան մէջ, ուր
հայերէնը մի առ մի յունարեւին հետ համեմա-
տելով՝ տարբերութիւնը նշանակուած են ծանո-
թութեանց մէջ: Յրամախտութեան վերջաբանը
միայն հայերէնն ունի, զոր անգղ. թարգմանու-
թեամբ գրած է վերջէ (էջ 63—64.) Հայերէն
ընդադր չէ հրատարակած հայագեալ, վասն զի՝
ինչպէս Ներսէսութեան մէջ կ'ստէ (էջ X), Աթա-
նասի անուամբ հայերէն լեզուաւ բոլոր գրութիւնը
ընդ մամլով են այժմ ի վեցեակոյ, մասամբ նայն
իսկ հայագիրսն ծաղկելով. — Եւր լոյս առնէ այս
հրատարակութիւնն՝ առիթ վաւերանքը Աթա-
նասի գործոց եւ յատկապէս մեր ձեռագրի մասին
խոսելու:

2. Մայիսանուն Յովհ. Լորտո - մորտ.
Պապիքներ իրկան իւրեւոյ. — Լորտո-մորտ անուն
ծագումն արեւմտայ հայ գրագիրաց նախնորար
ծածով էր միայն Ագաթանգեղոս «Հաւառած եւ
մարումն», առաւելեւն: Ինչպէս որ ընդհանրապէս
գիւղական-մշակական կեանքն օտար եւ անյայտ
մնացած է մեր արեւմտայ աշխարհին, ըստ այնմ
այս վարդ ծագելին ալ հայեր բանասիրաց շանքով՝
Մշտ մշակաց եւ նմանեաց ըրեւն քաղցրով՝ ասոց
Խորածմորտին անունը բառաբանք մէջ անցնելէն
ետեւ դարուն կեանքին մաս կրցաւ ընդ արօտ
ծածովեանս: Յղթ. Հեղինակին իբրեւ արեւելայ
հայ՝ այս գեղեցիկ փնջակեւ դաշտային ծագկին
վրայ ունեցած անգլական ծանօթութիւնն առաւ-
մին երեսով մը (եր. 3.) մեզի հաղորդելէն ետքը՝
այն անուամբ վիպական փնջով ճախացած ծագկի
մը կ'ընծայէ ընթերցողաց:

Զուարեթու ներքին առանին կենաց պատ-
կերհերուն ճարտար նկարչէն Մայիսանուն, որ իւր
պատկերներուն կենսական գոյներն իականաւ ճշգրտ-
առութեամբ ցույցընելու վախճանաւ՝ գրութեան
լեզու ըլ տրած է քան տեղւոյն առմիկ բարբառը:

Հարկ է վկայենք թէ նոյն ներքին կենաց պեղակե
երեսովները յաշուութեամբ ներկայացընելուն
հետ՝ ինքն եւս դասաւանդան բարբառին կատարե-
լապէս հմտացած տիրած կը ներկայանայ, եւ գե-
ղեցիկ կերպով պատկերացընցած է թէ տնային
օրընտօրական անցքերը, եւ թէ այլեւայլ գեղ-
գեղուն մէջ սովորական դէմ առ դէմ խոսակա-
լութեանց կերպերը, ոչ միայն իրեւական լեզուի
յատկութիւններով, այլ մանաւանդ տեղացոց
աւանական գաղափարներուն եւ այլեւայլ կրիցն
եւ դրածմանց եւ անոնց ճշմարիտ ոգւոյն թափ-
անցած: Միայն պատմական մասին, այսինքն իւր
առ ընթերցողն խոսածին՝ պահած է կովկասեան
հայերէնը:

Հօրտո-մորտի բարդականին ալ ընտրու-
թիւնը մեր մեջ գործոյն ուրիշ բարեմանութե-
անցը հետ. եւ կ'արժէ որ իբրեւ «բնութիւն-
տիկ գրականութեան մաս», գտնէ զարցոյց մէջ մի
կամ միւս մասը թատերական ներկայացուցման
նիւթ առնուի:

Բայց լեզուի մասին, որ այս կարգի գրութեանց
մէջ առանձին ուշագրութեան նիւթ է, Յղթ. Հեղինակը յատուկ յաւալարանական խոստովա-
նութիւն մ'աւելցուցած ունի՝ «Երկու խոցը լեզուի
մասին, անուամբ. (երես 5) մտադիր ընելու համար՝
թէ անգլական լեզուն անգլ. մեջ հարկ համարելու է
չեղել՝ թըքերէն խոնեալ բառերուն տեղ (գրաւոր)
«հայերէնները, փոխարինով. եւ այս՝ միայն շտափ-
զանց օտարութեան ազդուութիւնը ծածկելու վախ-
ճանաւ, որով կը յաւայ մեղադարանք աղատ մնալ —
Ըստ մեզ գործոյն իրականութեան բուն դժուարին մա-
սերէն էր այս, որ կրնայ յայտ գիտորութիւն կրել:
Մայիսանունին նման ճարտար գրիչ մը կրնար կար-
ծենք մանաւանդ խաւափական ոճով յաւալանայ՝
պեղակէ շրջաններով (inversions) եւ տեղայնային
մէջ մնալով, քան այն աւանդ բարբառայն մէջ հիւ-
սելով զուտ գրաբար բառեր, զ. օր. իւրապէս
տրւած. ունիլիւն ինչէն. ի՞նչ որդիները. հաւատար-
մաբ. դաժմաւ, եւն եւն. որոնք հնացեալ ձորադ
վրայ ստաղիւ կապերս անթափ են, եւ շատ տեղ
կը խեղեն նաեւ: Կ'անհետացընեն բնականութիւնը,
որ էապէս պահուելու է:

Երբ այսօր աչքի առջեւ անեցածն է Լորտո-
մորտին Զ. վերջը. ասոր առաւելութիւններն
անշուշտ պիտի գտնենք յաշուրին կամ յաշուր-
ներուն մէջ, եթէ ոչ առեւելն ալ:

3. Lord Warkworth, Notes from a
Diary in Asiatic Turkey. Ուղեգրութիւններ՝
Փարուն Վարդ եւ յատկապէս Հայոց աշխարհի
չին պակսի: Կան նաեւ քանի մը գրութիւններ որ
իբնց անտարին մէջ գլուխ-գործոց կրնան համա-
րուիլ: Այսու հանգեք արեւէ նոր երկասիրութիւն
մը՝ բաւական է որ ուղեւոր գիտող շրջահայեցու-
թեան հետ նաեւ անկողնակալ գաղաղութիւն
ցուցնեն, միշտ յօժարական ընթերցողին կը
գտնէ. վասն զի միշտ հետաքրքրական է իմանալ
թէ ինչ տպաւորութիւն ըրած է երկիր աւ-
ազգ մը օտար ուղեւորի վրայ: — Առաջինայ
երկասիրութիւն յատուկ մտք ուղեգրութիւն
է: Հեղինակին մտադրութիւնն եղած է Փարուն

Ասիոյ մէջ իւր բնած ուղեւորութեան զեպքերը նկարագրելու միւս կողմանէ՝ առանց երկայն բարակ հնագիտական շեղումներու ալ՝ անհաս չէ ըրած նշանաւոր յիշատակարաններն այցելել ու նկարագրել։ Բայց իւր գլխաւոր նպատակն եղած է գիտել երկրին ու Ժողովրդական այժմու հանգամանքն, անհասանել վերջին տարիներու դիպուկանոց առ- թիւ։ Գործքն ամբողջովին հետաքրքրութեամբ՝ կրնանք բնէլ յափշտակութեամբ՝ կը կարգացուի ընդհանրապէս, առանց նաեւ միւս գնելու մասը աննշարժեանց ու սխալ տեղեկութեանց՝ որոնք դժուար է թէ շարդգին այս կարգի երկատիրու- թեանց մէջ։

Ուղեւորութիւնը կատարուած է 1897 տա- րին եւ այն ուղեգրին հետ արեւ Յոգի ալ, այսինքն՝ դերակոմս Encombe, Գովհ. Stirling- Maxwell եւ Lionel Holland, որոնց կը նուիրէ հեղինակը իւր երկը։ Ճամբան կը սկսի (կ. Պալպէն) Անիւրիւս, եւ անկէ Սաման-Տրապիզոն գծով կ'անցնի Կարին եւ Ալյարատ, յետոյ Բայազետ- Վան գծով Մուսուլ, ի վերջոյ Տիգրանակերտ ու Հալպէ։ Աղեքանակներն ու Մերսինի վայելէ դար- ձած են ուղեւորը Եւրոպայ։ Գիրքը բաժնուած է ասանակի գլուխներու, որոնց խորագիրներն իսկ կը յուշեն թէ ուղեւորաց բռնած ճամբան եւ թէ գրքին բովանդակութիւնն։ Վան զի ուղեւորը նկարագրած է միայն այն՝ զոր տեսած է այս գծին վրայ, շեղումներ այս գծէն զուրբ՝ ալ կամ ահեակ՝ չենք գտնիլ ստորագրուած։ Ուստի ուղեգրից կը նկարագրէ միայն հետեւեալ գիւրք՝ Անիւրիւսէն Սինիւրիւս, Պալապ-ճեպլէն Նայիւր, Նայիւրէն Ճէնիւլի, Սումուլայէն Կարին, Կարինէ Ալյարատ, Բայազետէն Վան, Խաշպիէն Թիւսու, Թիւսույէն Մուսուլ, Մուսուլ եւ Էլ-Հալպէր, Մուսուլէն Տիգրանակերտ, Տիգրանակերտէն Հալպէ։ Այս գծին մէջ համարիպղ միւս քաղաքներն ու գլխաւոր քաղաքներն ալ ի հարկէ անուշադիր մնացած չեն։ Բայց կը կրկնենք, գրքին արժէքը առաջն ոչ այն- չափ ունեցողութիւնն է, որ ընդհանրապէս համա- ոտս բռնուած է, որչափ Ժողովրդեան արդի հան- դամանաց նկարագրութիւնը ու հեղինակին նոյն նիւթոց մասին ըրած խորհրդածութիւնը։

Աւելորդ է ըսել որ շեղք հրատարակութիւն մին է ուղեգրութիւնն։ Ցարգարութիւնն թուողով անտաղետ են. բայց ասոր շեղք պատկերներով զարդարուած է։ Իշխն մեծութեամբ 31 պատկեր դրած է հեղինակն, ամէն մէկը ճարտարաւորեաւ փորագրութեամբ, ամէնն ալ նախնաբար ուղեգրին լուսանկարուած։ Ներկայացուած են ի միջ այլոց Մուսուլէն Զուկայի մուտքը, Չաթի Հովիտը, Ան- կիւրիւս, Ամասիա, Կիւսիւրիւս, Բարեքիւր, Երասի, Անի, Բայազետ, Խաշպի բերդը, Չուլամերի, Ամաղիասի բերդը, Տիգրիս, Կարսիւս, Կաշար, Տիգրանակերտ, Ռուհայ (միջնաբերդէն նայուած) եւն եւն։ Գրքին ծայրը գրուած է բաւական ըն- զարմակ աշխարհացոյց տախտակ մը փղբուն Ասիոյ, որուն վրայ կարմրադէծ նշանակուած է ուղեւոր ընթացքը։

Հ. Յ. Յ.

4. Տիգրիսի մէջ Ն. Գորնիսիւսի Հաւաքու- լւ-կէս։ Զկայ վաճառականութեամբ զբաղող աղք-

մը, որ առանձինն ինքնամիջ չպահպանէ եւ շտա- բած է իւր մէջ Համարակալութեան գիտութիւնը, եւ թէ որչափ ոգրալի է այն աղքը, կամ որչափ վտանգալ ենթակայ՝ այն վաճառականը, որ այս երկնիկ գանձը չունի՝ այն ամենուս յայտ է։ Մեր աղքէն մէջ ալ՝ որ գրքի մէջ ի ծնէ վաճառական է՝ այս գիտական պակասը շատ կը զգացուի, քանի որ ալ այսուհետեւ հորմէն ու պապէն ստիպու- մը հիմաւորը ու Ժողովրդական իրաւունք ու կրպակը չեն բաւեր։ Արդ. Պր. Տիգրիսիւսի ասուք մասե- նիս Հեղինակը, նշանցած է իւր այս պատուական երկատիրութեամբ այս պակասին առջեւ տանելու եւ թէ Բաշպէս յաշարած է յայտ՝ կարելի է տես- նել ոչ միայն մասեւրի համեմատաբար այսպէս առ- ժամանակի մէջ անցնող երեք տարեգրութիւն- ներէն, այլ՝ նաեւ այն բարեփոխութիւններէն եւ յաւելածներէն՝ որոնք այլեւայլ տարագրու- թեանց մէջ կը նշմարուին եւ որոնց զուգի գործոցն է այս վերջինս, իւր փոխադարձագրութիւնը, շէքերու եւն իրական օրինակներովը, եւ այլ բաղմամբ յաւելածներովը։

Մասեւրեան երկու գլխաւոր մասերու կը բաժնուի, որոնց առաջինը՝ վաճառականութեան ընդհանր տարեգրը, իսկ երկրորդը՝ տմարակա- լութիւնը կը բովանդակեն։ Թեւեւ մասեւրեան իբր դատագիրը՝ զպարզեցնելու եւ առանցայ համար յո- րինուած է, սակայն այնչէն նուազ կարեւոր է նաեւ հաստիկ տաւած է հմուտ անգլիկներն ինչ համար ալ։ Թուք որ կրնայ զայն իրեն առաւորդը ըն- տրել, շատ անգամ ալ աւարայ ինչիւրեք կամ պէտքեր կը ծագէ, զորոք թէ մէջ այս պատուական Համարակալութիւնն առանձին պատարաստ ունենայ վաճառական, շատ շատով կրնայ լուծել ու գո- հացընել, անոր համար ալ չենք կրնար ետ կենալ զայն ամենուս յանձնարարելէ։ Թեւեւ կարելի է թէ քանի մը փոքրիկ սխալներ գտնուի, ինչպէս Պր. Հեղինակը, անկեղծ համեմատութեամբ կը խոս- տովանի, սակայն տարակոյս չկայ՝ այս ճիւղին մէջ մասեւրեան ոչ միայն ամենակատարեալն՝ այլ նաեւ ամենագործնականն է, Հանդիպան նորութիւն մին ալ է՝ կարծես իբրեւ ի հայեւիւր՝ մասեւրի գլուխ- ներն իրենց կարգաւ կողին վրայ մէկ անգամով զետեղուած տեսնելը, որով ընթերցողն շատ դիւ- բաւ կրնայ վնասուածն ըստ այնմ՝ ցանկին մէջ գտնել։

Ար մաղթեմք որ Գորնիսիւսի Համարակալու- թիւն իւր նախորդներուն պէս մուտք եւ յաշարու- թիւն գտնէ յօդուտ եւ ի շահ մը միայն հայ ու սանող մանկուսին այլ եւ բաղմամբ ծնող հաստատ վաճառական տանց։

5. D. S. Margoliouth. The Syro- Armenian Dialect. Այս հայ բանասիրութեան համար կարեւոր գրութեան մասին՝ որ շարունակելի է, խոսած ենք Թիւրքիոյ Նեքիոյ համարին մէջ առ- անին յօդուտով։ Ուստի կը շատանաք հոս միայն նշանակելով տիպաւոր։

6. Arsach Tchobanian. La Lit- térature arménienne. Գեղեցիկ ձեռնարկ մըն է՝ մեր գրականութիւնը ծննդովընէլ Եւրոպացոց, ինչպէս նաեւ մեր պատմութիւնն, երկիրն ու Ժո- ղովուրդը։ Ուրախութեամբ կը տեսնենք որ մեր նոր

գրադերներն կարող անեկին կը շնան իւրփսանս սատարել այս ձեռնարկին յաղորթեան։ Զօպա շեան արդէն նոր չէ այս ասպարիզին մէջ։ Իւր նոյն կարգի ուրիշ մէկ գործքը՝ «Հայաստան, իւր պատմութիւնը, իր գրականութիւնը, իւր գերը արեւուելքէ մէջ», նախնաբար բանաստեղծութիւն մը՝ շերմ ընդունելութիւն գտաւ։ (Tchobanian, l'Arménie, son Histoire, sa Littérature, son Rôle en Orient, Paris 1897, 8° pp. 90.) Թարգմանուած արդէն ուսուցիչին եւ հոգեպարեկներին՝ լոյս տեսաւ նաեւ Հայերեն (տե՛ս «Նոր կէտեր», 1898, թ. 11—15, էջ 166—69, 179—83, 194—99, 212—16 եւ 228—31.) Այս անգամ չհանրամարտ շարաթաթերէն մը մէջ զետեղած է բաւական ընդարձակ յօդուած մը՝ «Հայկական Գրականութիւնը» տիտղոսով, նոյն ծրագրով եւ նոյնպէս յաղորդ. Համառօտիւ եւ ընդհանուր գծերով՝ բայց գեղեցիկ կերպով իր ներկայացուցիչ հայ մտերմագրութեան այլեւայլ շրջանները, պատմական ընդհանուր տեսութիւնէ մ'ենտրը, հնէմտական շրջանէ մինչեւ վերածնունդէն նորայոյն ժամանակներս։ Իւրաքանչիւր շրջանի գլխաւոր ներկայացուցչաց վրայ աւելի յամեղով՝ իրեն օրինակ յառաջ բերուած են քանի մը կտորներ ալ՝ գաղղիներէն թարգմանութեամբ։ Այս կտորէ հասուածներն են՝ Գողթեան երգող Վահագնի տողերը, Եղիշէի՝ Նախարարաց կանանց մասին գրածը, Խորենացոյ կրկին հատուածը՝ Աժգահակայ տեւիքն ու Չիրակայ ձակաոր, Նարեկայ քանի մը հատուածը, Ն. Ընորհալոյ՝ «Եջ. երկերից» տաղին առաջին 28 տողերը, Խաչատուրը՝ «Խորհուրդ խորին», Եւդի. Երզնկացոյ մէկ տաղը, եւ վերջապէս ռամբուրէ մասնեալ գրութեան գեղեցիկ կտորներէն երկու տաղ։

Եզդուածին վարդ են միանշանային բազմութիւ գեղեցիկ պատկերներ, որ կը ներկայացընեն՝ Միտանայ մէկ ձիււրը, Տիգրանայ զլուիք (միտայ Բրիտ. թանգ.)։ Տրդատ արքայ՝ Ա. գորու (արձան Լուիքի թանգ.), Անդոյ պարիպներն ու կաթնողնէն, Անահայտ գլուխը (ի Սատաղ գանուած), Լեւանի գլուխը (շառն մանրանկար), Լամբրեանցոյ (Սկեռայ) շքեղ աւետարանին Համարարաւ մէկ էջը (Հայկ. մանրանկարի օրինակ), Լեւանի Ա. սոկկիները՝ երկու կողմն ալ, Միթիւս արքայայր, Է. Թար. Ագեբեան եւ Ս. Ղազարու կղզին՝ Նկարներ գեղեցիկ փորագրութիւններ են, ինչպէս բնականեր արդէն կարծել՝ առաջնակարգ դասկեր բազարը շարաթաթերէն մը մէջ։ Համառօտ տարւածակ մ'ալ Հայոց աշխարհի չէ մտաշուած։ Է. Թ. Տ.

7. P. Vetter. Nerses Schnorhali's Kirchenlieder. Ըստ ժամանակ չկող որ առիթ ունեցանք ընդարձակօրէն խօսելու Հայագիրս մէկ գրութեան վրայ, որուն նիւթն էր Ն. Ընորհալոյ՝ «Երեսու Որդի», անուանող առաջագիտութիւնը. (տե՛ս «Հանդէս Ամ.» 1898, թ. 5, էջ 140—144.) Գրութիւնը լոյս տեսած էր Տիբիլիզէն Առաւուտաբանական Եւսաղանքիէն մէջ (1898, p. 239—276), ուր լոյս տեսած է նաեւ առաջին յօդուածը, որ թէ ըստ նիւթին եւ թէ ըստ բովանդակութեան կերպով մը կրնայ իբր շարունակութիւն համարուիլ նախընթացին։

Նախընթաց յօդուածին մէջ, կ'ընէ հայագէտը, «իշխուած է որ Ներսէս Թողուցած է մեծ քանակութեամբ նաեւ փոքրիկ կրօնական տաղեր։ Արդ յաջորդաւ գերմ. արձակ թարգմանութեամբ կը փոխադրեն այս վերջիններէն մէկ քանի ընտրանք, եւ այն մի միայն ուն տաղերէն որ լոյս տեսած են 1830ի Վերսեկեան հրատարակութեան մէջ. (Վասն զի ասոնցմէ զուգու ունի Ընորհալի նաեւ ուրիշ կեկեղեցական տաղեր Ընորհնոցի մէջ, որ հայ եկեղեցւոյ երգոց—մատենան է.) Այս տաղերուն չափը կը կայանայ վոնիսիտին եւ հասածի կրկին սկզբանց վրայ։ Սակայն Ընորհալի քիչ անգամ կը շատանայ պահելով տաղաշափութեան այս երկու եական պայմանները։ Եանդ քիչ կը գործածէ այս երգոց մէջ, որոնցմեծ մասն այնպիսի է։ Ասոր տեղ կը սիրէ ուրիշ միջոցներով իւր տաղերուն արուեստական առէ առլ, ունենէ յառաջ մայրաբան (acrostique) յօդուածութեամբ, որը կը գտնենք իր երգոց մեծագոյն մասին 36ի։ Մեծաւ մասամբ «Ներսէս, անուշիկ եւ երեսն նաեւ իր տաղերները կը կապեն սկզբնատաղը՝ բայց երբեմն նաեւ ուրիշ անուններ. այսպէս նախակային վրայ գրուած տաղը՝ «Ստեփաննոս», Գրիգորի Լուսաւորչի տաղին երկուտղերն սկզբնատաղը մայրաբանն մը կը կապեն, որ է՝ «Սրբոյն Գրիգորի երգի Ներսէսի», հաստատուն վկայից տաղին սկզբնատաղը կը կապեն՝ «Ներսէսի երգի ի հաստատուն վկային Առաւած(յ)» որը ի Սեբաստիա կատարեցան։ Տաղաշափական ուրիշ մէկ ձեւն է այլուրեւնական կապը, որ շատ տաղերուն մէջ կը տեսնուի, այսինքն աներու կամ տաղերու սկզբնատաղը կարգաւ հայկական այբուբենից 36 տառերովը կը սկսեն, ի բաց առեալ միայն ժիւ. դարու մեծուածն ու ֆ տառերը։ Քանի մ'անգամ ալ Ներսէս Վերակրկնութեան (anadiplosis) ձեւը գործածած է՝ աներ կամ տաղեր իբրեւա շղթայակերպ կապելու համար։ Եւսակապէս նորաորարհիւ, որուն թարգմանութեան համար անմանելի կերպով ձուլած է Ներսէս հաստատուն վկայից ընդարձակ տաղին մէջ (այս էջ 464—468) Վերակրկնութեան ձեւը յայտնաբերած ձեւին հետ։ Յոյ առ առ մինչեւ վերջը կը գտնենք ամեն բան՝ որ յաջորդ տաղին սկիզբը մայրաբանն ձեւին իբրեւ մաս կեցած է՝ նոյնաթիւթնար կրկնուած նաեւ նախընթաց տաղին մայրին իբրեւ վերջին բառն ինծի շաղկեցուցաւ այս բան ձեւին շատ արուեստականալ՝ իսկ ըստ իմաստին շատ միջին տաղը գտնէ բաւանայն ապահովութեամբ թարգմանիլ. ուստի գծաբանաբար ստիպուած էի հրատարիլ թարգմանելու ճշդիւ այս Ընորհալոյ բանաստեղծական ոնցին նկատմամբ այնչափ յառակչական տաղեր։ Այս տաղերու վաւերականութիւնն ամեն տարակառէ վեր է։ Ասոր տաղացոյցն են ոչ պարզապէս մայրաբանն, օրորը երգոց հեղինակին անունը՝ Ներսէս, կը կապեն, (Վասն զի յետագայն բանաստեղծ մ'ալ այս ոնով կրնար Ընորհալոյ վերագրել կեղծման իւր գրածները), այլ մանապէս ոնի՝ նոյնութիւնն՝ որ ակնյայտի կը տեսնուի այս երգոց եւ «Երեսու Որդի» գրութեան մէջ։

Այս ներածութենէն ետքը կու գան Շնորհաւոյ 13 տարիներէ գերմ. թարգմանութիւնը: Ոմանց սկիզբը Հայագետը համառօտ անդիւնութիւններ ալ դրած է, մեծաւ մասամբ այն տաղից շարիւղներէ մասին: Թարգմանուած տաղերն են՝ Տաղ Ծննդեան «Տեր փառայ», եւ (տպ. էջ 372—74), «Ի նոյն: Երբ նոր աւետեայ», (տպ. 374—75), «Երգիկաբարդին. Տիրական ամեիւս» (տպ. 380), «Ի խաչութիւն Տեառն՝ Երազեացու», եւ (386—88): Ետքիւն թարգմանած տաղը «Կառաւ կանայքն», եւ իւր «Երգերսն» (395—97), «Ի նոյն՝ Նոյնապոյ ընդ Հօր», եւ իւր «Երգերսն» (398—400), Աւետեայ տաղը՝ «Բարբառա աւետեայ» (365—66), «Ի նոյն: Մայր Աստուծոյ Մարիամ», (367—68), Փոքունն յորդորալը՝ «Անորառ ամառը եւ առաւառ լուսոյ», (409—412), «Ի սուր Աստեղայն» (423—26), «Ի սուր Մարգարէն» 428—30), Մարգարայի երկրորդ յորդորալը՝ «Բանին աւետարան», եւ (443—46), Յովհ. Կարապետին՝ «Անմարմնոյն Տրեգիան», եւ (446—49), որով կը լինայ թարգմանութեան շարին հետ նաեւ յօգումալը: — Թարգմանութիւնն առ հասարակ յաղոյ ու ճշգրիտ է, այնպէս որ Շնորհաւոյ տաղից իմաստից փոխութիւնը, հոծութիւնը եւ ուժ գնումները պահուած է, մանաւանդ թէ տեղ տեղ կործ եւ անկէ բացայայտ ցուցած: Կ. Յ. Տ.

8. Joseph Sandalgian. L'idiome des Inscriptions cuneiformes Urartiques. Այս գործին մասին առանձին յօդուածով խոսած բլաւով՝ հաս ի շատանալը միայն նշանակելով տիպոսը:

9. Յոյսաւ վ. Պայտան: Յոյսաւ նայեռնէն յետեւից ի Մովսէս: Ետեւթ են որդէն Յ. Հեղինակին քանի մը տարի յօսում հրատարակած Կեսարայի թեմին ձեռագրաց Ս. եւ Բ. տառերն որովք ի Գ. Պայտան 1892 եւ 1893 տարիներուն մէջ լայն տեսան: Իսկ առաջիկայ ցուցանի կը ներկայացնէ մեզ Մագիստր. բաղբիւս Ս. Սիծն եւ Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցիներուն Հայերէն ձեռագրաց ցուցակը: Յօցակին բովանդակած սակաւաթիւ (ընդ աւելն 12) ձեռագրաց մեծամասին մասն աւետարան է: Ամենահին թուականը կրող Մատենան ԺԵ. դարէն Յայրմուսըք մըն է:

Ձեռագրացը՝ Բանտարական հետազոտութեանց մէջ խաղաղած մեծ գրքը ամենամեծութիւնը թիւն մ'ը լլայով յայտնի է թէ այն բանասերը, որ այժմեան գիտելութեան պահանջներին համաձայն՝ ազգային քննական պատմութիւն, Աշխարհագրութիւն, Հնարասութիւն եւն ունեւալ կ'ունեն, քրտաագիտութեան կ'ընդունեն հեղինակին այս աշխատասիրութիւնն ալ, որչափ ալ փոքր բլայ:

Բաշխան է որ Յարգ. Հեղինակին օրինակին ուրիշներն ալ հետեւէին, բառ որով Ս. Սիծն եւ Ս. Լուսաւորիէ եկեղեցեանց ձեռագրաց չափ գրչագիր ունեցող հաստատութիւնը սակաւաթիւ չեն մեր մէջ: — Ետեւթի հեղինակին անդուլ աշխատասիրութեան նշանաբանն է կարծես per aspera ad astra! Զ.

10. Սիւսիկ Եղիսիպոս: Բարբառալիւս Եղիսիպոս Եւ Յիւսաւի յետեւիցն: Պրոֆ.

Գր. Խալաթեանց որդէն Ժամանակին ամսաթիւնը մէջ ընդարձակ գրութիւն մը հրատարակած է Սիւսիպոս Արարատափոսի եկեղեցական պատմութեան՝ Մերտալ Վրդ. Ի Յանիք լայն տեսնելուն առթիւ: Գրք. Սահակ Եղիսիպոսի այս հրատարակութիւնը Նորտաղէմի օրինակին տպայէն ռաւնեցած տարբերութիւններ կը բովանդակէ, բառ հետեւագրի տպագրին անբաժանելի յաւելումն բլայու կոչուած է: 8.

11. Հարաճանցի հայեցող: Հայոց էն բլայն ինքնութեան վրայ վերնագրով փոքրիկ տեսարակ համառօտ եւ վեր ի վեր կը խօսի Հայոց հին գրականութեան եւ մատենագիտութեան վրայ, Նմանապէս Հայոց մատենագիտութեան ի վարդոց ազգաց ընդհանուր պատմութիւնն ուսումնասիրող եւ մշակող գիտնականներու լուրջ ուշադրութեան շարժանաւորն պատմական կեցիւղն ու յորիւնն ի կարծոյ եւ ոչ կատարեալ կերպով կը թուէ մեր գրականութեան — Հայ եւ երազայցի — պատմութեան վրայ: Տեսերն Հարաճանցի հայեցող անուր՝ չի թողար որ Պր. Լ. Գեորգեանցի երկրորդ գիտնալով լուսաւորեալ գարուն մէջ՝ ամենայն ուրիւնութեանը՝ նպատակաւ կեցիւղն ու յորիւնն առաւաղելնը, կեղծիքներն ու զրոյցները պատմին: Արդար Հայոց թագաւոր, Մովս. Նոր. եւ Զենոք Եւ. դարու մատենագիրը, «Ազատանդեղալը շարքող գարունայ մատենագիր է, ազգով հայկալից է եւ Տրդատ թագաւորի տեղեւորից» (էջ 27), որոնց վրայ դարձած է երկրորդ Ժամանակ շատերուն պատմական բովանդակ: Անեղիկայ է թէ Պր. Գեորգեանցի քանի մը արտառ զիտողութիւններ կը յարգեն ու կը զօղեն, բայց անհիշող կործիքներուն ու բարութեանցներուն վրայ հայեցողի հայեցող մ'արձակելով՝ մոռացութեան կը մատնեն, վասն զի քննի զեն տալու դարն անցած է: Կ.

12. Մտրպետ: Ենիւն: Մատենան իւր անունն է կարենի իւր մէկ Ժամ հեռու հիւսիսային կողմը գտնուող գիւղին անունն: Գրքայի՝ որ 85 էջն կը բաղկանայ, Ենիւն գիւղին ստորագրութիւնը կամ պատմութիւնը չէ որ կը բովանդակէ, այլ պարզապէս մեր առջեւ կը դնէ թէ ինչպէս Հայ գիւղացին պարտքի տակ ինչպէս ետքը կամեց կամեց պարտաստեաց ձեռագր բոլորովն կը կողոպտեն ու կը զրկուի իւր հաստատուն կալուածներէն ու ինչքերէն՝ որոյնմէ խեղճ գիւղացին իւր տարեկան բնաղնը կը հանէ: Այսպիսի հարաւոր հարաճանցի գիտնալով մեր առջեւ շատ սովորական են: Թշուառ գիւղացիք անգամ մ'որքէն մը պարտք ընեն, ալ անկէ ուրիշ կերպով չեն ազատի, բայց թէ իրենց ամբողջական կործանմամբ: — Աւելորդ է ըսել թէ այս գրքիս ալ այնպէս հետազոտութեանը կը կարգուի, ինչպէս առհասարակ Արարատի ամեն գրութիւններն: 8.

13. Ս. Յ. Պայտան: Ենիւն: Երազեանցի Կատարեալ կարգացուն ախմայ կը յիշէ, մանաւանդ իւր մը արտին ու մտաց մէջ անինքն գործմանը սա խօսքը, թէ «Մանուկները կը թելու մէջ

ամենամեծ թերութիւնն է զանոնք ինքնախորհուրդութեան զվարժեցընելը: Ընկերացաւ խորագրեւ զկարծուի թէ նման տիպաւ կող շատ մ'ուրիշ կարգադրեալ պէս միայն հատուածներն անխել կարգադրու մեքենական վարժութեան պիտի ծառայէ, որ միայն մանկան թարմ մտաբեր կը բթացընէ եւ կը սնցեցընէ: Ոչ, այլ ընդհակառակն: Բողէն առաջին երեսին մէջ այս նախապատական մեթոդներով ընթերցարաններու դէմ կը բողբէ: Ընթերցարանն մը պիտի է այնպիսի հետաքրքրաշարժ հրահանգիչ կոտորակ պարունակէ, որոնք աղուն ինքնախորհողութիւնն արթնցընեն եւ անոր մտայն զ. քանց համապատասխանեն: Այսպիսի են գրեթէ դասագրքիս ամէն կոտորները: Ընթերցման ու խոսակցութեան ձեռք տակ ամփոփուած դասի նիւթերն են. նկարագրական, քերականութիւն, ուսումնասիրեալ բերանացի վարժութիւններ՝ իրենց (ժողովրդական) կենդանի քաղաւած. աշխարհագրութիւն, իրազեկութիւն եւ երկրագիտութիւն, սրբապա պատմ., երաժշտութիւն, հանելուկներ եւ առածներ: Մէկ խօսքով պատկերազարդ դասագրքէն Հեղինակին "Նպաստը եւ մեթոդը" (էջ Ե.) մանկան յիշողութիւնը զարգացընէ, զգածումները կըթել եւ մտայն վրայ բարերար ազդեցութիւն մը յառաւ բերել է: Մական այս ամէնէն չենք ուզեր հետեւցընել թէ ամենակատարեալ ընթերցարանն մին է դասագրիցը, հասկ թերութիւնները կատարելութիւններուն համեմատութեամբ շատ քիչ բլլալով՝ կը ստիպուինք յակամայն աչք դոյնել պոստուլթիւններուն եւ զանոնք մուսայութեան անդուշդը մասնին: Ե.

14. Ժողովրդավար Գործնայ: Յարեցոյցին վերջին հրատարակութեան վրայ "Հանգես" (1898, թիւ 1) մէջ ըստ բաւական խոսուած էր, ըստ այսմ հոս աւերող կը համարուի նոյնին երկրորդէն, քանի որ ամենայն մասամբ — զիւսուր մասնայն մէջ — նոյն է առաջինի հետ... Ուրախ ենք մեծանայ որ իբր մտադրութիւն յառաւ բերուած քանի մը դիտողութիւններէն ամէնն ալ է սպաս. յայն բարեփոխ յանդասի եղած չեն... Զ.

15. Տիր Յակոբնունց Ի.: Օրըն-նե Նեանդ: Նորագոյն տեսութեանց համահայն յօրինուած եւ 1886ին Վաշինգտնի "Smithsonian Institution" ուսումնական հաստատութեան երրորդ մրցանակաւ պատուուած այս մատենիկը՝ քիմիական տեսակետ տեսնալ՝ զանապաւն գեղեցիկ է: Տեսաբարական իրողութիւններ վաւառէ. այնպիսի իրողութիւններ, որոնք զուգէ շատերուն անուր բլլան...

Մատենիկն է գլխու բաժնուած է Ս. Ին մէջ Հեղինակը օգին զիւսուր կազմիչ մասանցը՝ թիւական եւ անթանիկ զայնական, անհետաւայուն, օգային խառնուրդի մէջ ունեցած համեմատական քանակութիւնը եւն վրայ կը խօսի: Ի. գլխուն մէջ իրենցեալ կապերուն գործարանաւոր ու անգործարան մարմնոց վրայ ըրած ազդեցութիւնն է նկատի վաւառ: Գ.ն մէջ օգի շնչական զօրութիւնը կը քննէ. եւ վերջապէս Գ. գլխով կը ծանօթացընէ օգի մէջ՝ վերոյիշեալ երկու տեսակ զիւսուր կազմէ զատ պարունակուած ուրիշ մարմիններ այսպէս ըլլալ գլորդի են:

Գրածէր հոս մանրամասն խօսիլ այսպիսի կարեւոր գիտութեան մը վրայ, սակայն հոս տեղը չբլլալով զանց կ'անուշեմ. կը հրաւիրենք միայն, բնագիտութեան հետամուտ ազգայիններն որ նոյնն անձամբ գտնելու մեղմ մը կաղաւն:

Պ. Յակոբնայի թարգմանութիւնը յաշնդած է. սակայն օտար բառերու՝ մեծաքանակ լեզունին աչք գացելու ենք. վասն զի այդպէ՛ք բոլոր թարգմանութեան ժամանակ հայերեն բառապաշարին ազգաստութիւնը՝ թարգմանչին միայն զգալի կ'ըլլայ...

16. Դուստրոնիմ II. Երեւան-Երեւ Գործ: "Ծաղիկներն, մէջ (թիւ 2, էջ 30) կը խօսի՛ք այս տեսքիս վրայ:

ԱՅԿԱՆԻ ԹԵՐԹԵՐԸ ԺԱՂՆՓՈՒՆՆԸ

1. Սկանակ-Բանասէր եւ իւր վերջին յօդուածները: —
2. Ս. Տահագրիանի մանկավարժական գործունէութեան 35ամեակը: —
3. Լրնդնի "հայ գործաւորների եւ ուսանողների մրտութիւն": —
4. Մասիս իբրեւ Կիսանայակ անդնւ:

Օգտակար գիտելիքներ:

1. Սկանակ-Բանասէր եւ իւր վերջին յօդուածները: Վերջերս, որչափ կը յիշենք, ինչպէս Օրդութեթ "Մատիւ", նմանապէս "Արեւելքի" մէջ՝ Սկանակ-Բանասէր ստորագրութեամբ դարգէտ մը՝ "Թատրոնը Ցանկահայոց մէջ", "Կարոցները Թրքահայոց մէջ" (Արեւելք թ. 3813—3817) եւ "Գրական ու կրթական ընկերութիւնները Թրքահայոց մէջ" (անգ. 3853—3854) շահեկան յօդուածները հրատարակած է: Ցարսիւյոյ չկայ որ այս հաստատուններն ապագայի մէջ այս նիւթերով զարդանալու իբրեւ աղբիւր դիտել ծառայէն: Այս պատճառաւ շատ ցանկալի էր դիտաւ թէ յարգելի յօդուածագիրն այս հաստատունները մէջ առած տեղեկութիւններն որ աղբիւրներէ քաղած է եւ ինչ արժէք ունին անոնք: Քանի որ աղբիւրները չեն յիշուի — գէթ համառօտի — ակամայ կը ստիպուի մօրը՝ արուած տեղեկութիւնները նորէն քննութեան բովին տանցընելու, եւ այնչափ աւելի, որչափ որ բազմութիւնը քանց առնուածներու բով՝ մեր խօսքը վերջին յօդուածներուն վրայ մասնաւորելով, սխալ տեղեկութիւնը չեն պատկեր՝ օրինակի համար՝ առականի դուրսերէն ունեցող ընկերութիւնն մը՝ արդէն իբր 40 ամաթ յառաւ զարբած ներկայացուցելով: Մեր խօսքը Միաբանութեան նախաւեւնութեամբ հաստատուած "Արեւելքի ընկերութեան" վրայ է: Ազահով կրնայ բլլալ յարգ. Յօդուածագիրն որ ոչ նոյն ընկերութիւնը դարբած է եւ ոչ ալ դրամագրութիւնը Վիեննայի Միեթիւրիանոց սոցաւածներն եղած, այլ թէ անգլան, թէ

1. Անգլան է միջի պլլոց ինքնիւն, Երեւ, Ինք, Երեւ, Գաւիշ, Էնիքիւն, Գաւիշ, Եւն: Բ. Թարգմանիկ եւ թէ ասոնց համապատասխանող հայերեն բառ չաւան, լու. կընէր ինչ գտնող գործածած եւրոպական բառերուն իմաստը մկնէր, որպէս զի ընթերցողը չստիպուէր բառապրոց մէջ գեղեցիկով ժամանաւա ըլլալ: